UDK: 378 **DOI: 10.56292/SJFSU/vol29_iss2/a170**

TA’LIM TIZIMI VA TA’LIM XIZMATLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ И РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SYSTEM AND THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES

Radjabova Gavxar Umarovna[1]

Radjabova Gavxar Umarovna – Qo’qon davlat pedagogika instituti “Maktab menejmenti” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya

Maqolada oliy ta’lim tizimining ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Ta’lim nafaqat alohida shaxslar uchun, balki butun jamiyat uchun foydalar oqimini yaratadi. Davlat jamiyatning ta’lim, ilmiy va madaniy darajasini oshirishdan manfaatdor bo‘lib, mamlakatning intellektual salohiyatini saqlash va yuksaltirishga hissa qo‘shishi kerak. Yuqori sifatli ta’lim har bir davlat iqtisodiyotining izchil o'sishini ta'minlashning ajralmas mexanizmidir. Ta’lim xizmatlari bozori o'ziga xos va etarlicha o'rganilmagan, ayniqsa inqirozli vaziyatlarda. Shu munosabat bilan muallif ushbu bozorning hozirgi holatini, ta’lim xizmatlari bozorini tashkil etish va faoliyatining dolzarb muammolarini tahlil qilgan.

Аннотация

В статье рассматриваются социально-экономические аспекты системы высшего образования. Образование создает поток благ не только для отдельных людей, но и для общества в целом. Государство заинтересовано в повышении образовательного, научного и культурного уровня общества и должно способствовать сохранению и совершенствованию интеллектуального потенциала страны. Качественное образование является неотъемлемым механизмом в обеспечении прогрессивного роста экономики каждого государства. Рынок образовательных услуг имеет специфику и недостаточно изучен, особенно в условиях кризисных ситуаций. В связи с этим автор проанализировал современное состояние данного рынка, актуальные проблемы организации и функционирования рынка образовательных услуг.

Abstract

The article deals with the socio-economic aspects of the higher education system. Education creates a flow of benefits not only for individuals, but for society as a whole. The state is interested in raising the educational, scientific and cultural level of society and should contribute to the preservation and improvement of the intellectual potential of the country. High-quality education is an integral mechanism in ensuring the progressive growth of the economy of each state. The market of educational services is specific and insufficiently studied, especially in crisis situations. In this regard, the author analyzed the current state of this market, the current problems of the organization and functioning of the educational services market.

Kalit so'zlar: *davlat, ta’lim, oliy ma’lumot, iqtisodiyot, davlat tomonidan tartibga solish, ta’lim xizmatlari bozori*

Ключевые слова: *государство, образование, высшее образование, экономика, государственное регулирование, рынок образовательных услуг*

Key words: *state, education, higher education, economics, state regulation, market of educational services*

KIRISH

Zamonaviy sharoitda davlat organlari, ish beruvchilar, universitetlar bitiruvchilari va umuman jamiyatning oliy ta’limning milliy tizimlariga qo‘yadigan talablari ortib bormoqda, bu esa oliy ta’lim tizimiga o'z subyektlarining tashqi guruhlari o'z manfaatlarini himoya qilish funktsiyasini bajaradigan turli tuzilmalar faoliyatida namoyon bo'ladi. Natijada oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning quyidagi global tendentsiyalari shakllanadi:

1) oliy ta’lim tizimida byudjet mablag‘larini taqsimlash xarakteri, universitetlar faoliyati ko'rsatkichlarini hisobga olgan holda o'zgarmoqda;

2) universitetlar faoliyati ustidan davlat va jamiyat tomonidan hisobdorlik va nazorat mexanizmlari shakllantirilmoqda;

3) zamonaviy tendentsiyalarni hisobga olgan holda, universitetlarning ta’lim dasturlarini mehnat bozori talablariga javob berishga yo'naltirish ortib bormoqda;

4) oliy ta’lim sifatini baholashda yagona xalqaro standartlar qabul qilinadi [4].

Oliy ta’lim sohasidagi institutsional o'zgarishlar unda erishilgan natijalarning ahamiyatini oshirishga, shuningdek, ushbu natijalarning alohida subyektlar va butun jamiyat manfaatlariga mos kelishi zarurligini keltirib chiqaradi.

O’zbekiston ta’lim tizimiga nisbatan ko'rib chiqilayotgan o'zgarishlarning dolzarbligi, bir tomondan, uning jahon ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi bilan, ikkinchi tomondan, milliy iqtisodiyotning innovatsion, yuqori texnologiyali tarmoqlari ulushi ustun bo‘lgan tarkibiy diversifikatsiyalangan iqtisodiyotni shakllantirish bo’yicha mamlakatning strategik rivojlanish maqsadlariga erishishni ta'minlay olmasligi bilan belgilanadi.

Hozirgi vaqtda O’zbekiston Respublikasida oliy ta’lim sohasida, mohiyatiga ko'ra, oliy ta’lim sifatini tubdan oshirish maqsadiga yo’naltirilgan institutsional o'zgarishlar jarayoniamalga oshirilmoqda. Shu bois oliy ta’limning asosiy muammolarini hal etish mahalliy olimlar, hukumat tuzilmalari vakillari tomonidan aynan institutsional jihatdan ko‘rib chiqilishi zarur. Shu sababli, ta’lim xizmatlari bozorini tartibga solishning samarali institutlarini tanlash va amaliyotga joriy etish muammosi dolzarbdir [2, 6].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Oliy ta’lim xizmatlari bozorini shakllantirish jarayoni A.B. Aralov, I.V. Ilyinskiy, S.A.Mamontov, A.P. Pankruxin, E.N. Sagindiqov, E.M. Skarjinskaya, V.V. Chekmarev, A.I. Shcherbakov, V.P. Shchetinin va boshqalar tomonidan tahlil etilgan.

Oliy ta’lim xizmatlari bozorini rivojlantirishning marketing strategiyasini ishlab chiqish borasida ilk tadqiqot G.Axunova [9] tomonidan amalga oshirilgan bo’lsa, eng so’ngi dissertatsion tadqiqot G.S.Sa’dullaeva tomonidan amalga oshirilgan. G.S.Sa’dullaeva tadqiqotida oliy ta’lim muassasalarini guruhlariga ajratgan holda alohida marketing strategiyalari taklif etilgan [10]

Ushbu tadqiqotga yondashuvda qo'llaniladigan usullar empirikdir. Amaliy iqtisodiy axborot manbalari davriy matbuotdagi nashrlar va statistika organlaridan olingan ma'lumotlardir. Tadqiqot jarayonida bilishning turli umumiy ilmiy usullaridan: tahlil, sintez, abstraksiya, umumlashtirish, iqtisodiy tahlilning mantiqiy usuli va usullaridan foydalanilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O’zbekistonda oliy ta’lim tizimi sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ta’lim sohasida davlat ustunligiini tugatish, tijoratlashgan ta’limni shakllantirish, jamiyat hayotining o'zgarishi axborot bozori va mehnat bozori bilan bir qatorda ta’lim sohasiga faol ta'sir ko'rsatayotgan ta’lim xizmatlari bozorining paydo bo'lishiga olib keldi. Iqtisodiyot va jamiyatni axborotlashtirish va raqamlashtirish, davlat va biznes tuzilmalari faoliyati uchun institutsional sharoitlarning o‘zgarishi telekommunikatsiya texnologiyalari, informatika va boshqalar bilan bog‘liq turli xil ta’lim xizmatlariga talabning oshishiga olib keldi.

Jahon makonidagi global ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar, tsivilizatsiya siljishlari, yangi antropogen voqelik arafasida o'rnatilgan ta’lim tizimi va paydo bo'ladigan ijtimoiy ehtiyojlar o'rtasidagi nomuvofiqlikni tobora ko'proq ochib bermoqda. Bu nomuvofiqliklar vaqti-vaqti bilan oliy ta’lim tizimini isloh qilishga urinishlarni keltirib chiqaradi. Ushbu urinishlarga qaramay, ko'plab tadqiqotchilar ta’lim sohasining holatini tanqidiy deb baholaydilar [5, 6]. Ta’lim tizimining inqirozli hodisalari tabiiy ravishda ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning aksi bo'lib, quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta’limning odatiy maqsadlarining deformatsiyasi;
- moliyalashtirishning keskin etishmasligi;
- barcha ta’lim tizimlariga va umuman jamiyatga xos bo'lgan inertsiya [6].

Ammo agar inqiroz faqat ushbu muammolar qatoriga tushirilsa, uni yengish faqat vaqt va O’zbekiston oliy ta’lim tizimini isloh qilishda muvaffaqiyat masalasi bilan bog‘liq bo'lar edi. Biroq, mahalliy va xorijiy olimlarning ta’lim muammolariga jiddiy e'tibor qaratishlari, birinchi navbatda, insoniyatning dunyoqarashi evolyutsiyasi bilan bog‘liq bo'lib, u insonni makrokosmosning bir qismi sifatida dunyoning ilmiy manzarasi markaziga qo'yadi. Shundan keyin ta’lim muammolari birinchi o'ringa chiqadi, chunki ular asosiy umuminsoniy qadriyatlarga ta'sir qiladi, bu ularni ko'rib chiqishga tsivilizatsiyaviy yondashuvni talab qiladi. Bu masalalarga quyidagilar kiradi:

- Ijtimoiy va me'yoriy bosim va shaxsning ijtimoiy-psixologik avtonomiyaga bo'lgan istagi o'rtasidagi muvozanatni izlash, ijtimoiy tuzum "ehtiyojlari" va manfaatlarining nomuvofiqligini bartaraf etish sifatida shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni optimallashtirish muammosi;
- innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishda boshlang‘ich nuqtaga aylanishi mumkin bo‘lgan yangi ijtimoiy va ta’lim paradigmasini yaratish va amalga oshirish jarayonida ta’lim mazmunining parchalanishini bartaraf etish muammosi;
- ta’lim tizimida pedagogik texnologiyalarni innovatsion yondashuvlar bilan muvofiqlashtirish va integratsiyalash muammolari;

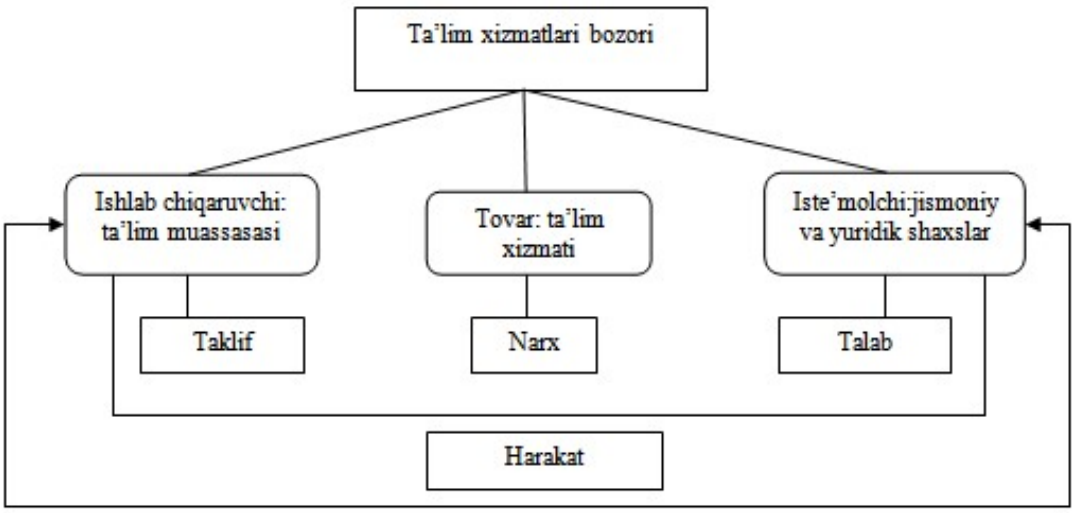
- monologdan dialogik muloqotga bosqichma-bosqich o‘tish orqali o‘quvchilarda muammoli fikrlashni rivojlantirish muammosi;
- ta’lim jarayonini har tomonlama tizimli tahlil qilish asosida yagona ta’lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish orqali turli tipdagi ta’lim muassasalarida ta’lim natijalarining kamaytirilmasligini bartaraf etish muammosi;
- ijtimoiy tabaqalanish muammosi va ta’lim sifati [1, 7].

Umuman olganda, umumiy ta’lim va kasb-hunar ta’limining optimal kombinatsiyasi hali topilmagan. O‘sha davr ruhiga to‘g‘ri kelmaydigan ko‘plab kamchiliklar, me’yor va qoidalarni fosh etgan jiddiy tanqiddan so‘ng ta’lim avvalgidan ko‘ra moslashuvchan bo‘lib bormoqda. Lekin uning malakali mutaxassislar tayyorlashdagi o‘rni va mas’uliyati hali talab darajasidan yiroq.

Bugungi kunda oliy ta’lim oldida qiyin tanlov - uni yanada rivojlantirishning eng yaxshi yo'llarini topish turibdi. Amalga oshirilayotgan o'zgarishlarni baholash noaniq, chunki jamoatchilik kayfiyatida jamoatchilik fikri juda xilma-xil, shu jumladan diametral qarama-qarshi nuqtai nazarlar mavjud. Biroq, taklif va mulohazalar, mohiyatiga ko‘ra qanchalik ziddiyatli bo‘lmasin, jamiyatning ilmiy-ma’rifiy salohiyatni ta’minlash va yanada yuksaltirishdan chuqur manfaatdorligini aks ettiradi [5].

O’zbekistondagi ta’lim xizmatlari bozori uni butun dunyodagi ta’lim xizmatlari bozoridan keskin ajratib turadigan xususiyatlarga ega. Bu u taqdim etayotgan xizmatlarning o'ziga xosligi bilan emas, balki uni shakllantirish uchun nisbatan qisqa vaqt ajratilganligi bilan bog‘liq. Tahlilchilarning fikriga ko'ra, u endigina ozmi-ko'pmi sivilizatsiyalashgan shaklga kira boshladi [6].

Ta’lim xizmatlari bozori tuzilishini quyidagicha tasvirlash mumkin (1-rasm):

1-rasm. Ta’lim xizmatlari bozori sxemasi

Umumlashgan tarzda aytish mumkinki, ta’lim xizmati deganda, bir taraf (o’quv markazi) ikkinchi tarafga (tinglovchiga) bilim, ko’nikma, kasbiy va shazxsiy malaka darajasida miqdor va sifat o’zgarishiga erishmog‘i uchun taklif etadigan, hissiyotlar orqali anglashilmaydigan faoliyat turi ko’zda tutiladi. Ta’lim xizmatini ko’rsatish tinglovchilarga servis xizmatlari ko’rsatish bilan, o’quv jarayoninin boshqarish sifati bilan va tanlangan marketing strategiyasi bilan ham chambarchas bog‘liq. Ta’lim muassasasi tomonidan taklif etiladigan ta’lim xizmatlari pirovardida, unga nisbatan iste’molchilarning e’tiborli munosabatini shakllantiradi va olinadigan foydaning ko’payishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

Ta’lim xizmatlari bozorini rivojlantirish davlat uchun strategik ahamiyatga ega, shuning uchun u ma'lum darajada davlat tomonidan tartibga solish, nazorat qilish va boshqarish obyekti bo'lishi kerak. Davlatning ta’lim xizmatlari bozoriga bunday ta'siri bir qator yo'nalishlarda, jumladan:

- ✓ oliy o‘quv yurtlarini tashkil etish, ro‘yxatga olish va litsenziyalash, ularni akkreditatsiyadan o‘tkazish tartibini belgilash;
- ✓ ta’limni boshqarish organlari, shu jumladan oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi organlar faoliyatini tashkil etish;
- ✓ turli darajadagi hokimiyat organlarining ta’lim tizimini rivojlantirishda vakolatlarini tabaqalashtirish, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish;

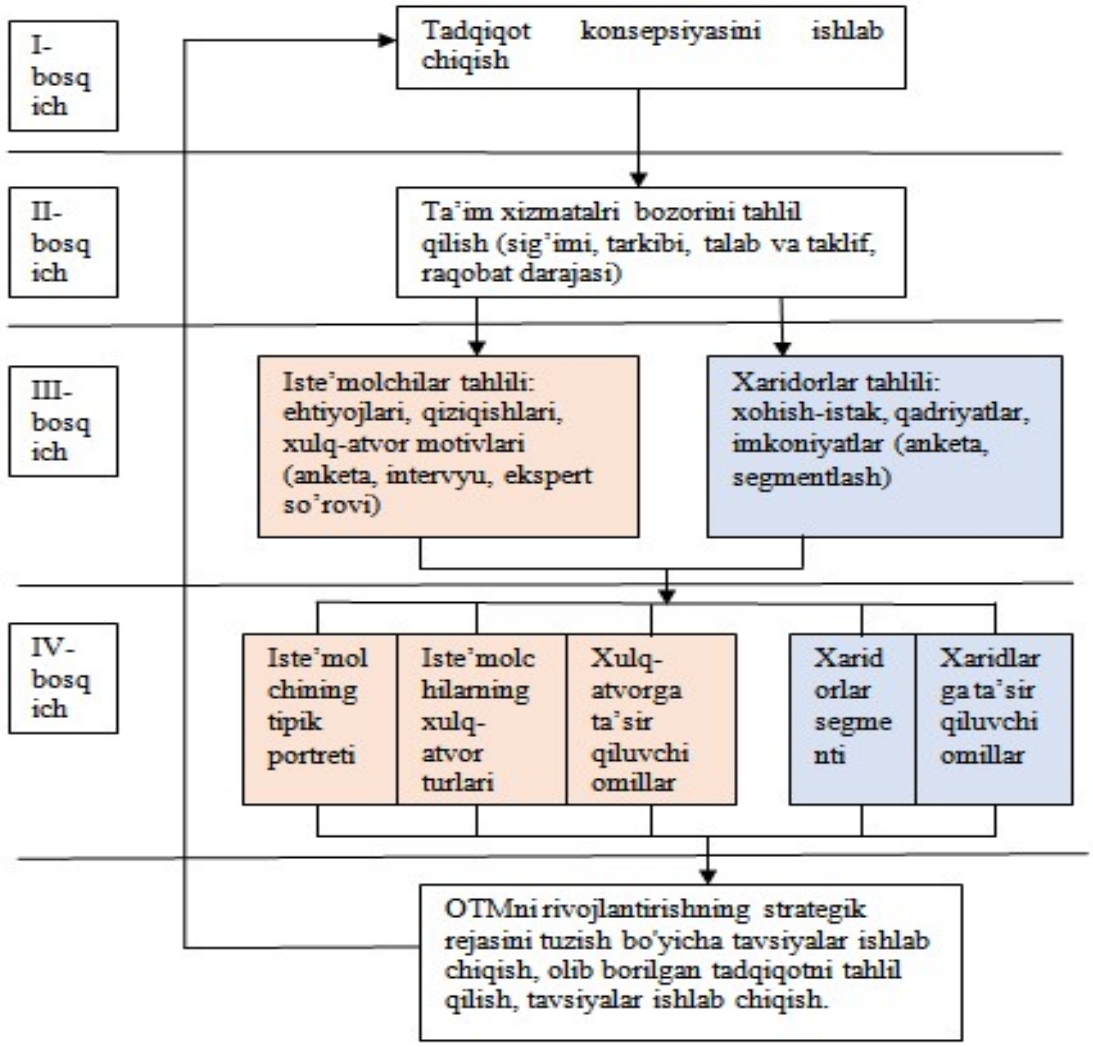
- ✓ davlat tomonidan ijtimoiy-iqtisodiy va ta’lim siyosati va davlat ta’lim standartlarini ishlab chiqish;
- ✓ mutaxassislar tayyorlash va ularni taqsimlash, ishga joylashtirish bo‘yicha davlat buyurtmasini amalga oshirish;
- ✓ talabalar, o‘qituvchilar va oliy o‘quv yurtlari xodimlari uchun ijtimoiy imtiyozlar va kafolatlarni belgilash va amalga oshirish va boshqalar [2, 6].

Iqtisodiyotning har qanday bozor modeli faqat davlatning tadbirkorlik sohasiga, shu jumladan aholiga ta’lim xizmatlari ko‘rsatish bilan bog‘liq aralashuv darajasini belgilaydi, lekin uni hech qanday tarzda tartibga solish funksiyalari va majburiyatlaridan ozod qilmaydi. O’zbekistonga kelsak, davlatning milliy manfaatlarning vakili va kafolatchisi sifatidagi roli uning tarixiy an'analariga to'liq mos keladi va tarkibiy, texnologik va institutsional o'zgarishlarni amalga oshirish bilan bog‘liq salbiy tendentsiyalar bu rolni yanada muhimroq qiladi.

Davlatning iqtisodiyotga ta'siri muammosini hal qilish xalq xo'jaligining eng muhim sohalaridan biri sifatida oliy ta’lim tizimida ham xuddi shunday muammoni hal qilish bilan bog‘liq. Bunga ehtiyoj deyarli hech kim tomonidan muhokama qilinmaydi, ammo muammoning o'zi muhokama mavzusi bo'lib qolmoqda. Bu erda, shuningdek, davlatning zamonaviy iqtisodiyotdagi rolini baholashda nuqtai nazarlar qutbli: davlatning oliy ta’lim sohasiga ta'sirini kuchaytirish talablaridan, bunday ta'sirni kamaytirishga chaqiradi, bu inson kapitaliga kiritiladigan investitsiyalarning o'ziga xos ijtimoiy xususiyati bilan belgilanadi [4, 6].

Bizningcha, oliy ta’lim faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi konsepsiyasining uslubiy asosi “aralash iqtisodiyot” nazariyasi bo‘lishi kerak. Ushbu yondashuv umumiy manfaatlarni hisobga olish zarurati bilan belgilanadi, ta’lim sohasining strategik ahamiyati butun jamiyat hayotini ta'minlash uchun yetarlicha muhim bo'lib, uni rivojlantirmasdan turib, u shunchaki yashay olmaydi. Yana bir yondashuv nisbiy o'z-o'zini tartibga solish rejimida ishlaydigan universitetlar faoliyatini muvofiqlashtirishning bozor mexanizmining nomukammalligi bilan bog‘liq. Bozor mexanizmining nomukammalligi ta’lim xizmatlarining stixiyali bozorini jamiyat manfaatlaridan kelib chiqib davlat tomonidan tartibga solish zaruriyatini keltirib chiqaradi [2, 5].

OTMlarni rivojlantirishning strategik rejasini ishlab chiqishning tahliliy bosqichida ma'lumotni birlashtirish uchun ta’lim xizmatlari bozorida mavjud bo'lgan bir nechta tadqiqot usullarini ikkita bozor subyekti - ta’lim xizmatlarining iste'molchilari va xaridorlarining xatti-harakatlari va qarorlariga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish bilan to'ldirish kerak (2-rasm).

2-rasm. Ta'lim xizmatlari bozorini tadqiq qilish metodologiyasi

Ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishi va rivojlanishi butunlay o'z-o'zidan emas, balki uni talab va taklifda ham tartibga solish kerak, lekin turli chegaralarda va turli usullar bilan. Shu bilan birga, ta'lim xizmatlari bozori, boshqa bozorlar kabi, o'zini-o'zi tartibga soluvchi tizim bo'lib, dinamik muvozanat holatidadir. Bunday vaziyatda ta'lim sohasi, ayniqsa oliy ta'lim oraliq o'rinni egallaydi. Gap shundaki, uning xizmatlari ham shaxsiy yo'naltirilgan obyektlar, ham o'zlashtirish va yiroqlashtirish obyektlari bo'lishi mumkin, garchi har qanday xizmat ko'rsatishda bo'lgani kabi, bu yerda yiroqlashtirishning tabiati shartli.

XULOSA

Ta'lim sohasidagi bozor munosabatlarini o'rganish va ta'lim xizmatlari bozori infratuzilmasini rivojlantirish ularning murakkab va qarama-qarshiligini aniqlash imkonini berdi. Bir tomondan, ko'plab universitetlarning faol moslashuv faoliyati, shuningdek, umumrespublika darajasida va ayrim mintaqalarda ko'rilgan bir qator chora-tadbirlar natijasida ijobiy tendentsiyalar paydo bo'ldi va rivojlanmoqda: yangi qonunchilik bazasi shakllantirilmoqda, boshqaruv funktsiyalari qayta taqsimlanmoqda, ko‘p kanalli moliyalashtirish elementlari paydo bo‘lmoqda, nodavlat ta'lim muassasalari faoliyat ko‘rsatmoqda, muassasalar, ta'lim dasturlari mazmuni yangilanmoqda va hokazo. Boshqa tomondan, bir qator boshqa muammolar ham yuzaga keldi, ular moliyalashtirishning yetarli darajada emasligini, shuningdek, byudjet mablag‘larini taqsimlashning samarasiz va shaffof bo‘lmagan mexanizmini kiritish; sifatli ta'lim olishda ijtimoiy tabaqalanishni kuchaytirish; asosiy vositalarning amortizatsiyasi; o'qituvchilar tarkibining ketishi va qarishi. Bundan kelib chiqadiki, hozirgi vaqtda universitetlar faoliyatini va ta'lim xizmatlari bozorini davlat tomonidan tartibga solishning roli va mas'uliyati ortib bormoqda [6, 7].

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Аванесов Ю.А, Клочко, А.Н, Васькин, Е.В. Основы коммерции на рынке товаров и услуг: учебник /– М.: Люкс-Арт, 1995. – 176 с. (Avanesov, Yu.A., Klochko, A.N., Vaskin, E.V. Fundamentals of commerce in the market of goods and services: textbook / - M .: Lux-Art, 1995. - 176 p.)

2. Аверкин В.Н., Иванова, Н.М. Экономическая политика в условиях демократизации образования / – Новгород: Новгородский региональный центр развития образования. Новгород, 1997. – 14с. (Averkin, V.N., Ivanova, N.M. Economic policy in the context of the democratization of education / - Novgorod: Novgorod regional center for the development of education. Novgorod, 1997. - 14 p.)

3. Александрова Н.А. Образовательная услуга: основные свойства и социальная роль / – Кострома, 1995. – 140 с. (Alexandrova H.A. Educational service: basic properties and social role / - Kostroma, 1995. - 140 p.)

4. Альтбах Ф.Дж. Глобальные перспективы высшего образования / – М.: Высшая школа экономики, 2018. – 547 с. (Altbach F.J. Global perspectives of higher education / - M.: Higher School of Economics, 2018. - 547 p.)

5. Ахметова А.М. Совершенствование системы экономического обеспечения высшей школы: автореф. дисс. канд. эконом. наук: 08.00.05 /– Саранск: Мордовский университет, 1997. – 24 с. (Akhmetova A.M. Improving the system of economic support for higher education: Ph.D. diss. cand. economy Sciences: 08.00.05 / - Saransk: Mordovian University, 1997. - 24 p.)

6. Болотов, В.А. О состоянии, тенденциях и перспективах системы образования в России /– URL: http://www.pomor.rU//ScientificLife/Library. (Bolotov V.A. On the state, trends and prospects of the education system in Russia /– URL: http://www.pomor.rU//ScientificLife/Library)

7. Балашов Г.В., Виноградов Н.М. Трансформация экономического механизма высшей школы в современных условиях. – СПб.: С.-Петерб. университет экономики и финансов, 1996. – 25 с. (Balashov G.V., Vinogradov N.M. Transformation of the economic mechanism of higher education in modern conditions. - St. Petersburg: St. Petersburg. University of Economics and Finance, 1996. - 25 p.)

8. Бакума Д. А. К проблеме развития системы образования и рынка образовательных услуг // Человек, экономика, общество: грани взаимодействия: сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции 28 декабря 2019г. : Белгород : ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ), 2019. URL: https://apni.ru/article/194-k-probleme-razvitiya-sistemi-obrazovaniya (Bakuma D. A. To the problem of the development of the education system and the market of educational services // Man, economy, society: facets of interaction: collection of scientific papers based on the materials of the International Scientific and Practical Conference on December 28, 2019. : Belgorod : LLC Agency for Advanced Scientific Research (APNI), 2019. URL: https://apni.ru/article/194-k-probleme-razvitiya-sistemi-obrazovaniya)

9. Axunova G.N O’zbekistonda ta’lim xizmatlari marketingi muammolari. Monografiya. – T.: Iqtisod-Moliya, 2005. (Ahunova G.N. Problems of educational services marketing in Uzbekistan. Monograph. - T.: Economy-Finance, 2005)

10. Sa’dullaeva G.S. Oliy ta’lim xizmatlari bozorini rivojlantirishning marketing strategiyasi. 08.00.11 – Marketing, 08.00.05 – Xizmat ko’rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti. Iqtisodiyot fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. -Toshkent, TDIU., 2021 y. (Sadullaeva G.S. Marketing strategy of higher education services market development. 08.00.11 - Marketing, 08.00.05 - Economy of service industries. Dissertation abstract written for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Economics. -Tashkent, TDIU., 2021)